

UCHWAŁA

.Dnia 18 lipca 2012 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Jacek Gudowski (przewodniczący)

SSN Dariusz Dończyk (sprawozdawca)

SSN Krzysztof Pietrzykowski

w sprawie z powództwa miasta W.
przeciwko M. sp. z o.o. w W.
o zapłatę,
po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym
w dniu 18 lipca 2012 r.,
zagadnienia prawnego przedstawionego
przez Sąd Apelacyjny
postanowieniem z dnia 7 marca 2012 r.,

"Czy odstąpienie od umowy wzajemnej pozbawia stronę dokonującą takiego odstąpienia roszczenia o zapłatę przez drugą stronę kary umownej, zastrzeżonej na wypadek zwłoki lub opóźnienia za okres poprzedzający odstąpienie od umowy, jeśli strony w umowie nie zastrzegły prawa dochodzenia tej kary również w przypadku odstąpienia od umowy, zastrzegły natomiast karę umowną przysługującą z tytułu odstąpienia od umowy?"

podjął uchwałę:

Roszczenie o zapłatę kary umownej na wypadek zwłoki lub opóźnienia nie przysługuje stronie odstępującej od umowy wzajemnej, jeżeli w umowie zastrzeżono również taką karę w związku z odstąpieniem od umowy.

Uzasadnienie

Wyrokiem z dnia 23 marca 2011 r. Sąd Okręgowy zasądził od pozwanej M. spółki z o.o. w W. na rzecz powoda Miasta W. kwotę 607.499 zł z odsetkami ustawowymi od dnia 30 marca 2010 r. do dnia zapłaty - tytułem kary umownej za opóźnienie w wykonaniu przez pozwaną robót przewidzianych w umowie z dnia 30 marca 2007 r. - oraz kwotę 100.028 zł z odsetkami ustawowymi od 30 marca 2010 r. do dnia zapłaty, tytułem skapitalizowanych odsetek.

Ustalił, że dnia 30 marca 2007 r. strony - powód jako zamawiający i pozwana jako wykonawca - zawarły umowę o rozbudowę budynku. Zakończenie budowy miało nastąpić w terminie 11 miesięcy od dnia przekazania wykonawcy placu budowy. W umowie (postanowienie zawarte w § 9 ust. 1.3) strony uzgodniły, że w przypadku, gdy bieżące kontrole postępu robót wykażą, że nie ma możliwości technicznych wykonania przedmiotu umowy w terminie umownym, a szacowane przez zamawiającego opóźnienie zakończenia choćby jednego z elementów przedmiotu umowy z winy wykonawcy przekracza 30 dni w stosunku do terminu ujętego w harmonogramie rzeczowo-finansowym, zamawiający może odstąpić od umowy z winy wykonawcy i żądać zapłaty kary umownej, która, zgodnie z § 10 ust. 1.3 umowy, wynosić miała 20% wartości wynagrodzenia umownego brutto. Ponadto w § 10 ust. 1.1 umowy strony przewidziały kary umowne w wysokości 0,3% wartości wynagrodzenia umownego brutto za każdy dzień opóźnienia w wykonaniu robót. Ustalony termin wykonania robót nie został dotrzymany. W związku z zaistniałym opóźnieniem w realizacji robót powód w dniu 4 lipca 2008 r. złożył oświadczenie o odstąpieniu od umowy. Wcześniej, w dniu 3 lipca 2008 r., oświadczenie o odstąpieniu od umowy złożyła również pozwana. Pismem z dnia 9 października 2008 r., powód wezwał pozwaną do zapłaty kwoty 605.913 zł tytułem kar umownych z tytułu opóźnienia w realizacji robót. Kwota ta, mimo wezwania, nie została zapłacona przez pozwaną.

Sąd Okręgowy uwzględnił w znacznej części powództwo, uznając, że powód był uprawniony do żądania kar umownych na podstawie § 10 ust. 1.1 umowy, gdyż odstąpienie od umowy przez powoda nastąpiło z powodu niedotrzymania terminu wykonania robót przez pozwaną, a więc z przyczyn leżących po stronie

wykonawcy. W związku z tym nieskuteczne było odstąpienie od umowy dokonane przez pozwaną dnia 3 lipca 2008 r.

Sąd Apelacyjny, rozpoznając apelację pozwanej wniesioną od wyroku Sądu pierwszej instancji, przyjął, że z treści postanowienia zawartego w § 10 ust. 1.1 umowy wynika, iż kary umowne zostały zastrzeżone na wypadek opóźnienia w wykonaniu robót, jednakże pojęcie „opóźnienie” użyte w tym postanowieniu umownym obejmowało jego kwalifikowaną postać, czyli zwłokę. Powód nie wykazał, by wyznaczał pozwanej odpowiedni, dodatkowy, termin do wykonania umowy z zagrożeniem, iż w razie bezskutecznego upływu wyznaczonego terminu będzie uprawniony do odstąpienia od umowy, wezwania do wykonania umowy były kierowane pod rygorem naliczenia kar umownych, zatem przesłanki z art. 491 k.c. nie zostały spełnione. Ponadto postanowienie zawarte w § 9 ust. 1.3 umowy zakwalifikował jako zastrzeżenie umowne, o którym mowa w art. 492 k.c. (*lex commissoria*). W tym stanie rzeczy odstąpienie od umowy dokonane przez powoda było skuteczne w świetle art. 492 k.c.

Rozpoznając zasadność podniesionych w apelacji zarzutów naruszenia prawa materialnego, Sąd Apelacyjny powziął poważne wątpliwości prawne, którym dał wyraz w przedstawionym do rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego zagadnieniu prawnym. Opowiadając się za stanowiskiem wyłączającym dopuszczalność równoczesnego żądania kar umownych zastrzeżonych na wypadek zwłoki lub opóźnienia oraz na wypadek odstąpienia od umowy, wskazał jednocześnie, że stanowisko to nie harmonizuje z tymi orzeczeniami Sądu Najwyższego, w których przyjęto możliwość dochodzenia kar umownych zastrzeżonych na wypadek zwłoki lub opóźnienia także po odstąpieniu od umowy.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

I. Należy w pierwszej kolejności wyjaśnić, jakie znaczenie ma użyte w pytaniu prawnym pojęcie kary umownej przysługującej na wypadek odstąpienia od umowy, gdyż jako termin pozaustawowy, mający swe źródło w postanowieniach umownych, budzi ono wątpliwości. Zgodnie z art. 483 § 1 k.c., można zastrzec w umowie, że naprawienie szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania niepieniężnego nastąpi przez zapłatę określonej sumy

(kara umowna). Z powołanego przepisu - zawartego w dziale kodeksu cywilnego regulującym skutki niewykonania zobowiązań (art. 471 - 486) - wynika, że kara umowa jest związana z odpowiedzialnością odszkodowawczą za szkodę spowodowaną niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem zobowiązania niepieniężnego (poszczególnymi przejawami nienależytego wykonania zobowiązania). Odstąpienie od umowy nie jest ani nienależytym wykonaniem zobowiązania, ani niewykonaniem zobowiązania, lecz wykonaniem przez jedną ze stron stosunku obligacyjnego uprawnienia prawnokształtującego, realizowanego na podstawie postanowienia zawartego w umowie wzajemnej (art. 395 § 1 i art. 492 k.c.) albo wynikającego z przepisów ustawy (ogólnych – art. 491 i art. 493 k.c. oraz szczególnych, np. art. 560 § 1, art. 635, art. 636 § 1 i art. 640 k.c.). Na potrzeby rozpoznania przedstawionego zagadnienia prawnego znaczenie mają te przepisy, które dotyczą uprawnienia do odstąpienia od umowy wzajemnej w następstwie okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi dłużnik, w szczególności zwłoki w wykonaniu zobowiązania (art. 491 i art. 492 k.c.) oraz niemożliwości jednego ze świadczeń wzajemnych wskutek okoliczności, za które ponosi odpowiedzialność strona zobowiązana (art. 493 k.c.). W takich przypadkach dochodzi zazwyczaj do doznania szkody przez stronę, która skorzystała z uprawnienia do odstąpienia od umowy, co powoduje powstanie obowiązku dłużnika naprawienia szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania (por. art. 494 k.c.). Obowiązek ten wiąże się więc z odpowiedzialnością dłużnika za niewykonanie zobowiązania wynikającego z umowy wzajemnej, od której druga strona odstąpiła w następstwie, poprzedzającego skorzystanie z tego uprawnienia prawnokształtującego, niewłaściwego postępowania dłużnika (zwłoki w wykonaniu zobowiązania albo doprowadzenia, z przyczyn za które dłużnik ponosi odpowiedzialność, do niemożliwości świadczenia). W uchwale siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1987 r., III CZP 82/86 (OSNC 1987, nr 12, poz. 189), mającej moc zasady prawnej, przesądzono, że do zasad tej odpowiedzialności odszkodowawczej ma zastosowanie art. 471 k.c. Uściślić więc należy, że w klauzulach umownych przewidujących karę umowną na wypadek odstąpienia od umowy nie chodzi o swego rodzaju sankcję finansową wobec dłużnika z umowy wzajemnej za samo skorzystanie przez stronę przeciwną

z uprawnienia do odstąpienia od umowy, lecz o karę w znaczeniu art. 483 § 1 k.c., której celem jest naprawienie szkody spowodowanej przez dłużnika niewykonaniem zobowiązania wynikającego z umowy, od której odstąpiono. Jak wyjaśniono w uzasadnieniu wyroku Sądu Najwyższego z dnia 7 lutego 2007 r., III CSK 288/06 (OSP 2009, nr 4, poz. 39), zastrzeżenie kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy można zatem traktować jako formę uproszczenia redakcji warunków umowy, która pozwala na przyjęcie przez strony, że wypadki niewykonania lub nienależytego wykonania umowy, które uprawniają stronę do odstąpienia od umowy, stanowią jednocześnie podstawę do domagania się zapłaty kary umownej.

W powołanym wyżej wyroku, jak również w części innych orzeczeń Sądu Najwyższego (por. wyroki: z dnia 20 października 2006 r., IV CSK 154/06, OSNC 2007, nr 7-8, poz. 117, z dnia 13 czerwca 2008 r., I CSK 13/08, Lex nr 637699), przyjęto także odmienną interpretację zastrzeżenia kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy, łącząc ją z niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem obowiązków wynikających z art. 494 k.c., w szczególności obowiązku zwrotu otrzymanych świadczeń. W ocenie Sądu Najwyższego, w obecnym składzie, tak rozumiana kara umowna musiałaby jednak wyraźnie wynikać z postanowień umowy, w przeciwnym przypadku należy ją powiązać z obowiązkiem naprawienia szkody spowodowanej niewykonaniem umowy, od której odstąpiono (por. uchwała siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1987 r., III CZP 82/86 oraz wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 2002 r., I CKN 486/00, OSP 2003, nr 3, poz. 36), a nie z obowiązkiem naprawienia szkody spowodowanej niewykonaniem obowiązków wynikających z art. 494 k.c. powstałych wskutek odstąpienia od umowy. Chodzi bowiem o karę umowną, której obowiązek zapłaty powstaje z chwilą złożenia przez jedną ze stron umowy skutecznego oświadczenia o odstąpieniu od umowy, nie zaś o karę, której obowiązek zapłaty aktualizuje się później w następstwie niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania wynikającego z art. 494 k.c. Ponadto kara ta przysługuje tej stronie, która była uprawniona do złożenia oświadczenia o odstąpieniu od umowy z przyczyn, za które ponosi odpowiedzialność strona przeciwna. Tymczasem obowiązek zwrotu świadczeń otrzymanych na podstawie umowy, powstający z mocy art. 494 k.c. z chwilą odstąpienia od umowy, ciąży na obu stronach umowy i każda z nich może

ponosić odpowiedzialność odszkodowawczą za niewykonanie lub nienależyte wykonanie tego obowiązku.

II. Zakresy pojęć: „niewykonanie zobowiązania” oraz „nienależyte wykonanie zobowiązania” nie są tożsame. Stan opóźnienia lub zwłoki w wykonaniu zobowiązania, który już ustał, stanowi jedną z postaci nienależytego wykonania zobowiązania. W przypadku, gdy dłużnik spóźnia się z wykonaniem zobowiązania i z tej przyczyny wierzyciel odstępuje od umowy, dochodzi do niewykonania zobowiązania. Konstrukcja kary umownej z tytułu nienależytego wykonania zobowiązania (ściślej, za szkodę powstałą w następstwie nienależytego wykonania zobowiązania), w tym obejmującą opóźnienie lub zwłokę w wykonaniu zobowiązania, zakłada, że dojdzie do wykonania zobowiązania, ale w sposób nienależyty (np. co do terminu), natomiast konstrukcja kary umownej na wypadek niewykonania zobowiązania zakłada, że zobowiązanie nie zostanie wykonane. Jeżeli więc umowa przewiduje karę umowną za zwłokę lub opóźnienie w wykonaniu zobowiązania oraz karę umowną na wypadek odstąpienia od umowy, oznacza to, że pierwsza z tych kar jest zastrzegana jedynie za szkodę spowodowaną opóźnieniem lub zwłoką - jako jednych z postaci nienależytego wykonania zobowiązania, które jednak zostanie wykonane - natomiast drugi rodzaj kary umownej dotyczy rekompensaty za szkodę doznaną przez wierzyciela wskutek niewykonania zobowiązania, w następstwie odstąpienia od umowy, chociażby przyczyną wykonania tego uprawnienia była wcześniejsza zwłoka dłużnika lub inne okoliczności, za które odpowiedzialność ponosi dłużnik. W uzasadnieniu uchwały Sądu Najwyższego z dnia 16 stycznia 1984 r., III CZP 70/83 (OSNCP 1984, nr 8, poz. 131) wskazano, że kara umowna za nienależyte wykonanie zobowiązania należy się wierzycielowi w razie jej zastrzeżenia, gdy świadczenie zostało wprawdzie spełnione przez dłużnika, ale w sposób nienależyty, tzn. gdy zaistniała rozbieżność między zakresem zaspokojenia wierzyciela przewidzianym w treści zobowiązania a zaspokojeniem uzyskanym w rzeczywistości. Rozbieżność ta może dotyczyć takich elementów należytego wykonania zobowiązania, jak termin świadczenia, wykonawcy świadczenia, miejsca świadczenia czy jakość świadczenia. Obowiązek zapłaty kary umownej za niewykonanie zobowiązania powstaje, gdy zobowiązanie nie zostało wykonane, a zatem, gdy dłużnik nie spełnił

świadczenia, które zgodnie z treścią zobowiązania należało się wierzycielowi. Uwzględniając powyższe założenie, przyjęto w powołanej uchwale, że nie może być kumulowana kara umowna przewidziana za nienależyte wykonanie zobowiązania, np. kara umowna za zwłokę w wykonaniu zobowiązania i kara umowna za niewykonanie zobowiązania. Nie sposób bowiem jednocześnie spełnić wymagań, od których naliczenie tych kar jest uzależnione, tj. wykonać, choćby w sposób nienależyty, i nie wykonać tego samego zobowiązania. Wierzyciel nie może zażądać zapłaty obu wymienionych kar umownych, gdyż wzajemnie się one wykluczają. Jest to logiczne, skoro bowiem zobowiązanie nie zostało wykonane, nie mogła nastąpić zwłoka w jego wykonaniu, gdyż byłoby to *contradictio in adiecto*.

Mimo że powołana uchwała została podjęta na podstawie nieobowiązujących już ogólnych warunków umów o roboty budowlane wykonywanych na rzecz jednostek gospodarki uspołecznionej przez jednostki gospodarki nieuspołecznionej, zawartych w załączniku do zarządzenia Ministra Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych z dnia 6 lipca 1977 r. (M.P. Nr 18, poz. 102), zachowała walor uniwersalny. Stanowisko wyrażone w tej uchwale zostało również zaakceptowane w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 28 stycznia 2011 r., I CSK 315/10 (OSNC-ZD 2011, nr 4, poz. 85), w którym przyjęto, że kara umowna za nienależyte wykonanie zobowiązania należy się wierzycielowi w razie jej zastrzeżenia, gdy świadczenie zostało wprawdzie spełnione przez dłużnika, ale w sposób nienależyty, tzn. gdy zaistniała rozbieżność między zakresem zaspokojenia wierzyciela przewidzianym w treści zobowiązania a zaspokojeniem uzyskanym w rzeczywistości. Obowiązek zapłaty kary umownej zastrzeżonej za niewykonanie zobowiązania powstaje, gdy zobowiązanie nie zostało wykonane, a zatem gdy dłużnik nie spełnił świadczenia, które zgodnie z treścią zobowiązania należy się wierzycielowi, przy czym nastąpiło to z powodu okoliczności, za które dłużnik odpowiada. Spełnienie jedynie części świadczenia – jak to miało miejsce w sprawie wyżej wymienionej - jest równoznaczne z niespełnieniem świadczenia, a tym samym z niewykonaniem zobowiązania. Dlatego nie jest możliwe kumulowanie kary umownej przewidzianej za nienależyte wykonanie zobowiązania, np. wykonanie ze zwłoką, z karą umowną za niewykonanie tego samego zobowiązania.

Stanowisko wyrażone w powołanych wyżej orzeczeniach należy podzielić. Ustawodawca w sposób jednoznaczny w art. 494 k.c. przesądził, iż skutek odstąpienia od umowy (na podstawie upoważnienia ustawowego, jak również umownego uregulowanego w art. 492 k.c.) powstaje stan, który należy zakwalifikować jako niewykonanie zobowiązania, skoro strona, która odstąpiła od umowy, według tego przepisu, może dochodzić naprawienia szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania. Z tego względu, że odstąpienie od umowy powoduje przekształcenie się stanu zwłoki lub opóźnienia w stan niewykonania zobowiązania strona może dochodzić kary umownej przewidzianej na wypadek odstąpienia od umowy, tj. kary przewidzianej na wypadek niewykonania zobowiązania z wyłączeniem możliwości równoczesnego dochodzenia kary umownej zastrzeżonej z tytułu zwłoki lub opóźnienia jako jednej z postaci nienależytego wykonania zobowiązania.

III. Konsekwencją przyjęcia stanowiska, że zakresy pojęć nienależytego wykonania zobowiązania oraz niewykonania zobowiązania nie są tożsame jest również konieczność rozróżnienia odpowiedzialności za szkodę spowodowaną nienależytym wykonaniem zobowiązania oraz za szkodę spowodowaną niewykonaniem zobowiązania. W razie odstąpienia od umowy wchodzić będzie w rachubę odpowiedzialność za szkodę spowodowaną niewykonaniem zobowiązania, która pochłania odpowiedzialność za szkodę, wcześniej doznaną, z tytułu nienależytego wykonania zobowiązania, które miało miejsce przed odstąpieniem od umowy.

Charakteryzując istotę prawną kary umownej, podnosi się niekiedy, że stanowi ona swego rodzaju surogat odszkodowania. W uzasadnieniu uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2003 r., III CZP 61/03 (OSNC 2004, nr 5, poz. 69), mającej moc zasady prawnej, wyjaśniono, że myśl, iż kara umowna jest tzw. surogatem odszkodowania nie oznacza bynajmniej tego, że kara umowna ma „zastąpić” jedynie odszkodowanie w związku z powstającą po stronie wierzyciela szkodą majątkową. Sformułowanie „surogat odszkodowania” należy rozumieć w tym sensie, że strony przy zawarciu umowy określają z góry wysokość należnego wierzycielowi odszkodowania na wypadek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania przez dłużnika i odszkodowanie (kara

umowna) kompensuje wszystkie negatywne dla wierzyciela konsekwencje wynikające ze stanu naruszenia zobowiązania. Niekiedy operuje się w tej sytuacji pojęciem tzw. szkody ogólnej, innej niż zindywidualizowana szkoda majątkowa wierzyciela. Uwzględniając powyższe oraz treść art. 494 k.c., można wyprowadzić wniosek, że zastrzeżenie kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy ma rekompensować szkodę wierzyciela (w szerszym ujęciu, niż szkodę majątkową wynikającą z art. 361 § 2 k.c.) spowodowaną niewykonaniem zobowiązania wynikającego z umowy, od której odstąpiono. W uzasadnieniu uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1987 r., III CZP 82/86, na tle odstąpienia od umowy na podstawie art. 560 § 2 k.c., przyjęto, że w wypadku gdy kupujący odstępuje od umowy z powodu wady rzeczy sprzedanej (art. 560 § 2 k.c.) jego uprawnienia określone w art. 494 k.c. obejmują również roszczenie o naprawienie szkody wynikłej z niewykonania zobowiązania w granicach dodatniego interesu umowy, co obejmuje roszczenie o pełne naprawienie wszelkiej szkody.

Podstawą przyjęcia w umowie określonych co do wysokości kar umownych na wypadek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania jest zawsze pewna kalkulacja przyszłej, hipotetycznej szkody (ujemnych następstw, o których mowa w uzasadnieniu uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2003 r., III CZP 61/03), jaką poniesie strona w związku z niewykonaniem lub nienależytym wykonaniem zobowiązania. Zakres szkody spowodowanej niewykonaniem zobowiązania w następstwie odstąpienia od umowy jest specyficzny. Na jej rozmiar wpływa szkoda doznana na skutek określonego przejawu nienależytego wykonania zobowiązania przez dłużnika w okresie poprzedzającym odstąpienie od umowy, jak również wszelkie koszty, jakie poniosła strona w związku z koniecznością odstąpienia od niej (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 2002 r., I CKN 486/00, OSP 2003, nr 3, poz. 36). Z drugiej strony, w razie odstąpienia od umowy, strona wykonująca to uprawnienie będzie zwolniona z obowiązku świadczenia wzajemnego, co powinno być uwzględnione przy określaniu wysokości doznanej przez nią szkody, zgodnie z zasadą *compensatio lucri cum damno* (por. orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 14 maja 1956 r., I CR 1505/54, OSPiKA 1957, nr 1, poz. 4, wyrok Sądu

Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 2 czerwca 2010 r., I ACa 334/10, POSAG 2010, nr 3, poz. 4). Jeżeli więc w umowie przewidziano odrębną karę umowną w związku z odstąpieniem od umowy, to należy przyjąć, że tak określona kara miała rekompensować szkodę - w przewidywanym przez strony rozmiarze - jakiej dozna strona na skutek niewykonania zobowiązania w następstwie odstąpienia od umowy. Podstawą zastrzeżenia tej kary, co do wysokości, była bowiem określona kalkulacja hipotetycznej i specyficznej szkody, jaką poniesienie strona w związku z niewykonaniem zobowiązania w następstwie odstąpienia od umowy. Wniosek ten jest tym bardziej uzasadniony, jeżeli uwzględni się, że strony, zastrzegając karę umowną na wypadek odstąpienia od umowy, mogą zróżnicować jej wysokość w zależności od przyczyn, które były przyczyną złożenia przez jedną z nich oświadczenia o odstąpieniu od umowy. Jeżeli więc strony umowy wzajemnie przewidziały karę umowną w związku z odstąpieniem od umowy, nie różnicując jej wysokości od przyczyn, które spowodowały skorzystanie z tego uprawnienia prawnokształtującego, należy przyjąć, że kara ta miała rekompensować całą szkodę, jakiej dozna strona na skutek niewykonania zobowiązania w następstwie odstąpienia od umowy (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 maja 2012 r., V CSK 260/1, nie publ.).

IV. Przyjętemu stanowisku o niedopuszczalności łącznego dochodzenia kary umownej zastrzeżonej na wypadek opóźnienia lub zwłoki w wykonaniu zobowiązania oraz kary umownej przewidzianej na wypadek odstąpienia od umowy nie sprzeciwiają się orzeczenia Sądu Najwyższego, w których przyjęto możliwość dochodzenia kar umownych zastrzeżonych na wypadek zwłoki lub opóźnienia w wykonaniu zobowiązania także po odstąpieniu od umowy (por. wyrok z dnia 29 czerwca 2005 r., V CSK 105/05, Lex nr 395072, z dnia 5 października 2006 r., IV CSK 157/06, OSNC 2007, nr 7-8, poz. 114, z dnia 20 października 2006 r., IV CSK 154/06, z dnia 2 października 2007 r., II CNP 101/07, Lex nr 490505 oraz z dnia 25 marca 2011 r., IV CSK 401/10, Lex Polonica nr 2810271). W sprawach tych nie wystąpiło zagadnienie równoczesnego dochodzenia takich kar oraz kary umownej przewidzianej na wypadek odstąpienia od umowy, a problem sprowadzał się do rozstrzygnięcia możliwości dochodzenia kar umownych zastrzeżonych za nieterminowe wykonanie zobowiązania także po odstąpieniu od umowy, przy

założeniu, że na skutek odstąpienia od umowy następują skutki *ex tunc* polegające na zniesieniu stosunku obligacyjnego, a w konsekwencji, zgodnie z przyjmowaną w nauce prawa zasadą *accessorium sequitur principale*, powinno upaść również akcesoryjne względem zobowiązania głównego postanowienie umowne dotyczące kary umownej.

Skutki wykonania umownego prawa odstąpienia od umowy reguluje art. 395 § 2 k.c. – który przewiduje m.in., że w takim przypadku umowę uważa się za niezawartą – nie reguluje tego natomiast art. 494 k.c. Zagadnienia, czy w sytuacjach podlegających regulacji art. 494 k.c., ma odpowiednie zastosowanie przepis art. 395 § 2 zd. pierwsze k.c. przewidujący, że umowę uważa się za niezawartą, nadto, czy odstąpienie od umowy wywołuje skutki *ex tunc*, czy *ex nunc*, są przedmiotem sporów w nauce prawa. W orzecznictwie Sądu Najwyższego przeważa stanowisko, że wykonanie prawa odstąpienia od umowy w sytuacjach objętych hipotezą art. 494 k.c. uzasadnia analogiczne stosowanie art. 395 § 2 zd. pierwsze k.c. oraz, że skutki wynikające z tego przepisu następują *ex tunc*, powodując zniesienie stosunku prawnego wynikającego z umowy (por. wyroki: z dnia 13 października 1992 r., II CRN 104/92, Lex nr 9088, z dnia 6 maja 2004 r., II CK 261/03, Lex nr 174165, z dnia 23 stycznia 2008 r., V CSK 379/07, OSNC-ZD 2008, nr 4, poz. 108, z dnia 27 marca 2008 r., II CSK 477/07, Lex nr 385595, uzasadnienie wyroku z dnia 21 października 2010 r., IV CSK 112/10, OSNC-ZD, 2011, nr 2, poz. 40, uzasadnienie postanowień: z dnia 20 października 2011 r., IV CSK 47/11, BSN 2012, nr 2 oraz z dnia 13 stycznia 2012 r., I CSK 296/11, Biul. SN 2012, nr 3, str. 12-13). Jednakże w orzeczeniach Sądu Najwyższego – powołanych na wstępie - opartych na założeniu, iż odstąpienie od umowy powoduje *ex tunc* zniesienie stosunku prawnego wynikającego z umowy, przyjęto utrzymanie się postanowień dotyczących kar umownych zastrzeżonych na wypadek opóźnienia lub zwłoki w wykonaniu zobowiązania. W szczególności w uzasadnieniu wyroku Sądu Najwyższego z dnia 5 października 2006 r., IV CSK 157/06, stwierdzono, że wykonanie prawa odstąpienia od umowy wzajemnej znosi prawa i obowiązki stron należące do jej istoty, natomiast wywołuje nowe roszczenia określone w ustawie oraz nie znosi odpowiedzialności z tytułu zastrzeżenia kary umownej. W orzeczeniu tym zwrócono uwagę na to, że utrzymywanie w mocy

postanowień umownych zabezpieczających lub upraszczających wyrównanie szkody w znaczeniu bardziej potocznym niż w art. 361 § 2 k.c. lub skłaniających dłużnika do wypełnienia zobowiązania jest zgodne z zasadami współczesnych regulacji prawa kontraktowego lub traktatowego. Podobnie w wyroku z dnia 2 października 2007 r., II CNP 101/07 przyjęto, że poglądy o zniweczeniu umowy na skutek odstąpienia, oparte na sformułowaniu art. 395 § 2 k.c., są trafne w odniesieniu do skutków obligacyjnych jej istotnych postanowień. Zwrot ustawowy "umowa uważana jest za niezawartą" wskazuje na element fikcji, konieczny wtedy, gdy umowa była zawarta oraz w znacznej części już wykonana. Ustawa określa przywracanie stanu sprzed jej wykonania, a ponadto uprawnia odstępującego do odszkodowania od drugiej strony odpowiedzialnej za niewykonanie zobowiązania (art. 494 k.c.). Również w wyroku z dnia 29 czerwca 2005 r., V CK 105/05, przyjęto, że w świetle art. 494 k.c. nie można podzielić stanowiska, że w związku z wystąpieniem prawnych skutków odstąpienia od umowy *ex tunc*, po wygaśnięciu umowy strona wykonująca uprawnienie odstąpienia od umowy nie mogłaby w ogóle dochodzić kar umownych przewidzianych w tej umowie na wypadek opóźnienia wykonania umowy lub w razie jej niewykonania. Podkreślono, że roszczenie o zapłatę kary umownej na wypadek odstąpienia od umowy powstaje przecież dopiero w wyniku wykonania tego uprawnienia kształtującego.

Należy podzielić wyrażone w powołanych wyżej orzeczeniach stanowisko, że nawet przy założeniu, iż wskutek odstąpienia od umowy w sytuacjach objętych hipotezą art. 494 k.c. następuje - na podstawie analogicznie stosowanego art. 395 § 2 zd. pierwsze k.c. - zniweczenie *ex tunc* węzła obligacyjnego wynikającego z umowy, utrzymują się postanowienia umowne dotyczące kar umownych, przełamując zasadę akcesoryjności, przewidziane przez strony właśnie na wypadek odstąpienia od umowy, gdy, zgodnie z art. 494 k.c., aktualizuje się odpowiedzialność jednej ze stron umowy za szkodę spowodowaną niewykonaniem zobowiązania. Dopuszczalność dochodzenia kar umownych zastrzeżonych na wypadek zwłoki lub opóźnienia w razie odstąpienia od umowy musi jednak zakładać, że wolą stron było, aby kary te utrzymały się także po odstąpieniu od umowy. W takim przypadku należałoby przyjąć, że przekształcają się one, z chwilą odstąpienia od umowy, w karę umowną za szkodę spowodowaną niewykonaniem

zobowiązania, jeżeli jednocześnie w umowie nie przewidziano odrębnej kary umownej z tego tytułu.

Z tych względów na podstawie art. 390 § 1 k.p.c. orzeczono, jak na wstępie.